

**КОМПЛЕКС ГПО У ЗМІСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ
ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ
(1944-1991 рр.)**

У статті здійснено аналіз впливу комплексу ГПО на зміст фізичного виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів України протягом 1943-1990 рр. Встановлено, що комплекс ГПО сприяв приведенню змісту навчального процесу з фізичного виховання у педагогічних вузах України до єдиного зразка та забезпечував його багатогранність. Він дозволяв чітко встановити рівень державних вимог до всебічної фізичної підготовки студентської молоді різних вікових груп; створював умови для планування та обліку результатів з фізичного виховання студентів.

Ключові слова: вищі педагогічні навчальні заклади, зміст фізичного виховання студентів, комплекс ГПО.

В статье проанализировано влияния комплекса ГТО на содержание физического воспитания студентов высших педагогических учебных заведений Украины в период 1943-1990 гг. Установлено, что комплекс ГТО способствовал приведению содержания учебного процесса по физическому воспитанию в педагогических вузах Украины к единому образцу и обеспечивал его всесторонность. Он позволял четко устанавливать государственные требования к физической подготовке студенческой молодежи разных возрастных групп; создавал условия для планирования и учета результатов физического воспитания студентов.

Ключевые слова: высшие педагогические учебные заведения, содержание физического воспитания студентов, комплекс ГТО.

Yevtushenko Ye. The GPO complex in the context of Teacher Training universities students' physical education (1943-1990) The article analyzes the impact of the GPO complex (Ukrainian: ГПО – Ready for Labour and Defence) upon the content of Teacher Training universities students' physical education in 1943-1990. It was proved that immediately after the GPO complex implementation it became the basis of physical education for young people, including students. It was revealed through the fact that the curriculum requirements were linked with the complex standards and were focused on their fulfilment. The entire content of the educational process in physical education at universities was subordinated to

the aim of the GPO complex: to achieve a high level of physical fitness of students, ubiquitous promotion of physical culture, education need in regular physical activity, mass involvement of youth in active sports activities. The presence of different sports in GPO complex, including winter and summer sports, enabled coaches to supply students with physical activities which ensured a continuous learning process. The value of the GPO complex inlaid in giving a general physical training for beginners and encouraged their further choice of sports activity (according to their own desires and capabilities).

Using the GPO complex in Teacher Training university education system had certain disadvantages. In particular, it led to “percentage mania” (mania for high performance indices at the expense of quality), forgery, attempts to fulfil and overdo the plan norms and award extra badges. The GPO complex as a means of encouraging a healthy lifestyle among the youth and introducing Physical Education in students’ life was aimed at the only goal of those who could take the test.

In general, the GPO complex helped to unify the curricula of Physical Training in Teacher Training universities of Ukraine into a single sample and ensured its versatility. It allowed to clearly establish the level of state requirements to a comprehensive physical training of various age groups; created conditions for planning and register the results of physical education among the students.

The main trends of the GPO complex in 1943-1990 which influenced the content of Teacher Training universities students physical education were: the complex sportization through adding norms, which were widely used in sport practice, arranging competitions with GPO norms; providing comprehensive physical training; strengthening the defensive orientation; optimization of age groups by extending their age limits; expansion of students’ training and physical fitness by including the system of knowledge about the normalization of motor activity to the training programs, the social role of physical culture in society, healthy lifestyle, history of sports.

Key words: Teacher Training universities, the content of physical education of students, the GPO complex.

Стратегічне завдання сучасного розвитку фізичної культури у вищих навчальних закладах України пов'язане із засвоєнням студентами основних цінностей, які забезпечують зміцнення здоров'я та працездатності. Вирішення даної проблеми можливе лише на основі масового розгортання фізкультурного руху і молодіжного спорту. Неабияке значення у цьому має всебічний аналіз та використання теоретичної та практичної спадщини української вищої педагогічної освіти. Особливо цінним у цьому зв'язку є досвід запровадження та застосування комплексу ГПО, який складав основу системи фізичного виховання у радянських вузах.

Питання вивчення ролі комплексу ГПО у фізичній підготовці молоді були предметом дослідження багатьох учених. На різних етапах розвитку науково-педагогічної думки цьому присвячували свої праці М. Бака, М. Віленський, В. Дринь, М. Зубалій, М. Козленко, В. Михайлов, Т. Недільський, В. Новосельський, Г. Пастушенко, С. Присяжнюк. Підготовку з окремих видів спорту у комплексі ГПО досліджували Ю. Короп, Є. Мішина, В. Онисимов, О. Сіренко. Медико-педагогічні особливості складання нормативів ГПО розглядали В. Баранов, В. Макареня, М. Погуляй.

Водночас особливості застосування комплексу ГПО у педагогічних ВНЗ України у другій половині ХХ ст. не знайшли належного теоретичного вивчення та узагальнення у педагогічній літературі.

Мета статті – здійснити аналіз впливу комплексу ГПО на зміст фізичного виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів України протягом 1943-1990 рр.

Перший Всесоюзний комплекс «Готовий до праці і оборони Батьківщини» (ГПО) був уведений у дію 7 березня 1931 р. і призначався для фізкультурників від 16 років. Його мета випливала із самої назви – підготовка громадян країни до продуктивної праці та оборони батьківщини.

У 1932 р. була проведена вікова структуризація комплексу ГПО згідно з якої запроваджувалося два ступені. Комплекс ГПО I ступеня охоплював юнаків і дівчат віком 16-18 років, а комплекс ГПО II ступеня – чоловіків і жінок від 19 років і старше. У 1934 р. вступив у дію комплекс «Будь готовий до праці і оборони Батьківщини» (БГПО) – для фізкультурників віком 14-16 років.

Після перших років функціонування комплекс ГПО був змінений у листопаді 1939 р. Оскільки він мав вирішити завдання всебічного фізичного розвитку громадян СРСР, то в його основу було покладено принцип багатоборства. Норми для складання іспитів на значки БГПО і ГПО включали:

- 1) вправи загально розвиваючого і військово-прикладного характеру;
- 2) вправи, спрямовані на розвиток фізичних якостей: швидкості, витривалості, сили, спритності, сміливості, рішучості.

Норми першої групи були загальними для всіх. До них входили гімнастика, біг (крос), подолання смуги перешкод, лижі. Норми другої групи склалися фізкультурником за вибором, відповідно до того виду спорту, яким він займався: легка атлетика, лижі, плавання, гімнастика та ін. [5, с.27].

Таким чином, цінність комплексу ГПО полягала в тому, що він давав загальну фізичну підготовку для початківця та спонукав його до подальшого вибору виду спорту (відповідно до власного бажання і можливостей) для продовження занять фізичною культурою.

Одразу ж після уведення комплексу ГПО в дію він став основою фізичного виховання молоді, у тому числі і студентської. Це проявлялося у тому, що вимоги навчальної програми пов'язувалися з нормативами комплексу і орієнтувалися на їх виконання. Увесь зміст навчального процесу з фізичного виховання у вузах підпорядковувався меті комплексу ГПО: досягненню високого рівня фізичної підготовленості студентів, всебічній пропаганді фізичної культури, вихованню потреби у регулярних фізичних вправах, масовому залученню молоді до активної фізкультурно-спортивної діяльності. Наявність у комплексі ГПО різних видів спорту, в тому числі

зимових і літніх, давала можливість будувати фізкультурну роботу зі студентами протягом усього року і, тим самим, забезпечувати безперервний навчальний процес.

Протягом досліджуваного періоду структура та зміст комплексу ГПО декілька разів змінювалися. Так, з 1 січня 1959 р. вводився новий комплекс ГПО який мав спортивну спрямованість, а також два рівні виконання нормативів: «складено» та, більш високий, – «відмінно». Виконання вимог комплексу за спрощеними нормативами, що відповідали рівню «складено», дозволяло, з одного боку, збільшити відсотковий показник студентів-значкистів ГПО. З іншого боку, це давало можливість кращим чином планувати навчальну роботу з фізичного виховання. Наприклад, кафедри фізичного виховання вузів м. Дніпропетровська на першому році навчання добивалися виконання студентами нормативів комплексу ГПО, а на другому році – зосереджувалися на спортивному удосконаленні відповідно до обраного виду спорту [6, с. 24]. Як свідчать архівні документи протягом 1950-х рр. саме на першому курсі найбільша кількість студентів ставали значкистами комплексу ГПО. Наприклад, у Бердичевському педагогічному інституті у 1958-1959 навчальному році на першому курсі виконали нормативи комплексу ГПО 45 чоловік, на другому курсі – 14, на третьому – 4 [7, арк. 4].

Чергові доповнення та удосконалення комплексу були проведені у березні 1972 р. та у січні 1985 р. Комплекс ГПО 1972 р. зберігав ту ж ідейну спрямованість: він мав розв'язувати оздоровчі, спортивні, виховні й освітні завдання, з урахуванням вікових особливостей. Разом з тим відбулися зміни у структурі. Новий комплекс мав п'ять ступенів кожна із яких відповідала певному віку та мала власну назву, що відображала її головне завдання. Із п'яти визначених ступенів дві припадали на студентські роки: третя ступінь – «Сила і мужність» охоплювала юнаків і дівчат 16-18 років, четверта – «Фізичне удосконалення» була розрахована на чоловіків 19-39 та жінок 19-34 років.

Кожна ступінь комплексу ГПО 1972 р., у тому числі і ті, що стосувалися студентського віку, складалася із двох розділів: вимог і норм. Перший розділ передбачав вивчення основних положень радянської системи фізичного виховання, оволодіння практичними навичками особистої та громадської гігієни, правилами і прийомами захисту від зброї масового ураження, виконання ранкової гігієнічної гімнастики. Розділ норм включав фізичні вправи, що, з одного боку, сприяли вихованню фізичних якостей і оволодінню життєво важливими та прикладними навичками, а, з іншого боку, дозволяли встановити рівень розвитку швидкості, сили, витривалості, спритності та рухових якостей [3, с. 5]. Вимоги і норми комплексу ГПО вносилися до змісту навчальних програм з фізичного виховання студентів педагогічних вузів. Зберігався у комплексі 1972 р. і дворівневий підхід щодо виконання нормативів. Виконання спрощених нормативів надавало право на отримання «срібного», а більш складних – «золотого» значка.

Удосконалений комплекс ГПО, який вступав у дію з 1 січня 1985 р. підпорядковувався новим завданням, визначеним Постановою ЦК КПРС та Радою Міністрів СРСР «Про подальше зростання масовості фізичної культури і спорту» (прийнята восени 1981 р.). Кожна із ступенів комплексу ГПО 1985 р. мала чотири розділи: знання, уміння, вимоги до рухового режиму, види випробувань і нормативи.

Розділ знань складався з двох тем: фізична культура у повсякденному житті людини і її значення для захисту країни. Цей розділ давав студентам теоретичну інформацію про вплив фізичної культури на стан здоров'я, розумову і фізичну діяльність людини; заходи цивільної оборони.

Розділ умінь передбачав практичне засвоєння та застосування студентами тих чи інших засобів фізичної культури в режимі праці, навчання, відпочинку. Він також спрямовувався на формування умінь проводити гігієнічні, загартовуючі процедури та здійснювати самоконтроль за станом організму під час групових та самостійних занять фізичною

культурою. Цей розділ включав і уміння пов'язані із виконанням заходів цивільної оборони.

Третій розділ у комплексі стосувався обсягу вимог до рухового режиму, який необхідно було виконувати щотижня для підготовки і складання норм ГПО. У навчальних закладах розроблявся план занять-тренувань та розклад складання нормативів, який розподіляв матеріал комплексу по певним датам. У такий спосіб передбачалося поліпшити організацію та контроль за фізичним вихованням студентів.

Четвертий розділ визначав види випробувань, нормативи та тести, які дозволяли оцінити розвиток фізичних якостей у студентів та ступінь оволодіння ними прикладними навичками.

Оскільки перед комплексом ГПО і надалі ставилося завдання масового залучення населення до фізичної культури то його нормативи були нижчими ніж ті, що передбачалися у видах спорту. Для прикладу розглянемо вимоги у бігу на 100 м для чоловіків 18-24 років. У комплексі ГПО норматив на цій дистанції складав 13,5 сек., тоді як для здобуття III розряду спортивної класифікації необхідно було показати результат 12,4 сек. У жінок цього ж віку показники становили: 15,7 сек. – у комплексі ГПО, 14,2 сек. – для III розряду [1, с.7].

Нормативи комплексу ГПО 1985 р. були знижені і відносно до вимог комплексів 1959 та 1972 рр. Так, у нормативах комплексу ГПО 1959 р. для дівчат 16-18 років максимальна кількість балів (100) у бігу на ті ж 100 м нараховувалося у разі досягнення результату у 13,4 сек. [4, с.5]

Таким чином, комплекс ГПО мав цілком доступні нормативи для студентів. Доступність служила своєрідним стимулом для масової участі у виконанні запропонованих випробувань. Крім того, комплекс забезпечував оптимальний розвиток таких життєво важливих фізичних якостей людини як швидкість, витривалість, сила, спритність. Зберігав він і свою спрямованість на підготовку захисників батьківщини. Наприклад, третя ступінь комплексу ГПО 1985 р. «Сила і мужність» (для юнаків 16-18 років) передбачала, що

претендент на «золотий» значок повинен був мати спортивний розряд з прикладного виду спорту (автомобільного, парашутного, стрільби, боротьби, боксу, спортивного орієнтування та ін.).

Отже, комплекс ГПО протягом досліджуваного періоду становив основу змісту фізичного виховання студентів педагогічних вузів. Він включав комплекс заходів, до яких входили теоретична і практична підготовка, складання нормативів, фізичне удосконалення на основі спортивної класифікації за обраним видом спорту. Така система дозволяла розвивати фізичні якості студентів та забезпечувала масовість та практично стовідсоткове залучення молоді до фізичного виховання.

Разом з тим використання комплексу ГПО у системі фізичного виховання студентів педагогічних ВНЗ мало і певні негативні сторони. Зокрема, воно вело до процентоманії, приписок, намагань виконати і перевиконати план по підготовці значкистів ГПО за будь-яку ціну. Комплекс ГПО із засобу залучення молоді до здорового способу життя, впровадження фізичної культури в студентський побут, зводився до однієї мети – збільшення кількості тих, хто склав нормативи.

Комплекс зі своєю концепцією загальної фізичної підготовки вступав у протиріччя із спортивною спеціалізацією у вузах, заважав роботі зі студентами за обраними видами спорту. Однією із спроб нівелювати це протиріччя стала спортизація комплексу ГПО. З 1950-х рр. прийом норм ГПО необхідно було проводити шляхом змагань. Фактично відбувалося визнання комплексу ГПО як особливого, «радянського» виду спорту. Така трансформація комплексу ставала додатковою можливістю залучення студентської молоді до спорту.

Не дивлячись на те, що комплекс ГПО передбачав цілком доступні нормативи він, тим не менше, висував підвищені вимоги до розвитку фізичних якостей. Засвоїти норми комплексу та покращити рівень власної спортивної підготовки студенти мали за обмежений вузівською програмою час. Все це спонукало до збільшення моторної щільності та інтенсивних

м'язових навантажень на академічних заняттях з фізичного виховання, а також до проведення додаткових самостійних занять за завданнями викладачів. Фізичне перевтомлення ставало причиною зниження рівня розумової працездатності на заняттях з інших навчальних дисциплін. Це вступало у протиріччя з одним із завдань фізичного виховання у вузі – забезпечення зростання навчально-трудової активності студентів. Подібну ситуацію викладачі Московського педагогічного інституту М. Віленський, В. Михайлов, Н. Левенко називали «ножицями». Вихід із неї вони вбачали у врахуванні особливостей взаємозв'язку між фізичними навантаженнями та розумовою працездатністю [2, с. 34].

Отже, проведений аналіз дав можливість з'ясувати, що комплекс ГПО сприяв приведенню змісту навчального процесу з фізичного виховання у педагогічних вузах України до єдиного зразка та забезпечував його багатогранність. Він дозволяв чітко встановити рівень державних вимог до всебічної фізичної підготовки студентської молоді різних вікових груп; створював умови для планування та обліку результатів з фізичного виховання студентів. Основними тенденціями розвитку комплексу ГПО у досліджуваній період, які впливали на зміст фізичного виховання студентів педагогічних вузів, були: спортизація комплексу через уведення до нього норм, які широко використовувалися у спортивній практиці, проведення змагань з комплексу ГПО; намагання забезпечити всебічну фізичну підготовку; посилення оборонної спрямованості; оптимізація вікових категорій шляхом змін їх вікових меж; розширення освітньої підготовки студентів з фізичної культури шляхом включення до навчальної програми системи знань про нормування рухової активності, соціальну роль фізичної культури у суспільстві, організацію здорового способу життя, історію спорту.

Подальшого дослідження потребують питання впливу комплексу ГПО на розвиток форм та методів спортивно-масової роботи у педагогічних вузах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисов М. М. Методические рекомендации для студентов / Борисов М. М. – М.: МГПИ, 1988. – 41 с.
2. Виленский М. Я. Комплекс ГТО в физическом воспитании студентов : Учеб.-метод. пособие / Виленский М. Я., Михайлов В. В., Левенко Н. А. – М.: МГПИ, 1979 – 109 с.
3. Всесоюзный фізкультурний комплекс «Готовий до праці та оборони СРСР» (ГПО). – К.: Здоров'я, 1971. – 30 с.
4. Постановление Комитета по физической культуре и спорту СССР о комплексе ГТО. – М., 1959. – 24 с.
5. Справочник спортсмена / [под ред. А. Лазебы]. – Л.: Газ-журн и книжн. из-во, 1949. – 559 с.
6. Физическое воспитание студентов высших учебных заведений : Из опыта спортивно-массовой и оздоровительной работы. – М.: Московская правда, 1961. – 64 с.
7. ЦДАВО України, ф. 166, оп.15, спр. 2609, 216 арк.

Відомості про автора:

а) прізвище, ім'я, по батькові: Євтушенко Євген Григорович

б) вчене звання: ---

в) науковий ступінь: ---

г) місце роботи: СНАУ, кафедра фізичного виховання

д) адреса для листування: 40000, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва 160,
кафедра фізичного виховання